

**Persian Historiography and Political Legitimacy in the Seljuks of Anatolia:
The Significance of al-Walad al-Shafiq by Ahmad Niğde¹**

Nasrin Mohammadi²

Received:2025/10/10
Accepted:2026/01/30

Abstract

The unique and unpublished manuscript of the fourteenth-century Persian work known as al-Walad al-Shafiq, preserved in the Süleymaniye Library in Istanbul, has not yet been studied independently or systematically, despite its importance as a source for understanding the history and culture of medieval Anatolia. This work was composed within the political and cultural context of the late Ilkhanid period and the early post-Ilkhanid era, a time marked by the transformation of governance structures shaped by Mongol rule and the emergence of new patterns of power and political legitimacy. Adopting a historiographical approach, this article examines al-Walad al-Shafiq as a historical source, focusing on its modes of narrative construction, the credibility and selection of sources, and the author's motivations in shaping historical memory and articulating political legitimacy. The study demonstrates that references to the Seljuk dynasty in the text should not be understood as evidence of the actual continuity of Seljuk political power, but rather as part of a legitimizing discourse and a reconstruction of historical memory among post-Ilkhanid bureaucratic elites, judges, members of the administrative apparatus, and government officials. Based on the available evidence, the article argues that al-Walad al-Shafiq was not composed as a direct panegyric for the Ilkhanid rulers. Instead, it appears to have been written for a local audience in Niğde and reflects the political and social concerns of that region in response to the rising threat of the Karamanids and the shifting power dynamics in Anatolia. In addition to analyzing the content of the work, the article investigates the life and social position of its author, Qādī Ahmad Niğdeī, examining his motivations and objectives in composing the text. It also identifies the intended audience of the work and analyzes their role in receiving and interpreting the political and cultural messages conveyed by the narrative.

Keywords: Seljuks of Anatolia, Persian historiography, al-Walad al-Shafiq, Niğde, Mongols.

Introduction

From the late sixth century AH / twelfth century CE, following the collapse of the Seljuk political order in Iran, a series of major transformations including the Ghuzz invasions, the decline of the Seljuks of Iraq and Kerman, and the Mongol onslaught—led to significant waves of migration by Iranian elites to Anatolia. These

1. DOI: 10.22051/hph.2026.51462.1817

2. PhD Graduate, Islamic History, University of Tehran, Tehran, Iran.
n.mohammadi1993@ut.ac.ir

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507

movements facilitated the transfer of Iranian administrative, literary, and intellectual traditions into the land of Rūm and laid the foundations for the emergence of Persian historiography in Anatolia. Historiographical works such as al-Awāmir al-'Alā'iyya, Musāmarat al-Akhhbār, Tārīkh Āl-i Saljūq, Qānī'-yi Tūsī's Saljūq-nāma, and al-Walad al-Shafīq testify to the continuity of Iranian historiographical traditions within this new cultural and political context. Among these works, al-Walad al-Shafīq, composed by Qāḍī Aḥmad Niğde'ī in the first half of the eighth century AH / fourteenth century CE, despite its historical significance and valuable information on the city of Niğde and its cultural milieu, has not yet been examined independently or systematically. Adopting a historiographical approach, this article investigates the historical background and structural features of this work and analyzes its position within the tradition of Persian historiography as well as its cultural and political context in post-Ilkhanid Anatolia.

Methodology

This study adopts a historiographical approach to examine al-Walad al-Shafīq by Qāḍī Aḥmad Niğde'ī, treating it as a historical source rather than merely a record of events. The manuscript is analyzed through close reading, focusing on its structure, narrative techniques, and the author's objectives within the political and cultural context of fourteenth-century Anatolia. The research also considers the intended audience, the text's connection with bureaucratic and judicial traditions, and its role in constructing historical memory and political legitimacy. Comparisons with other Persian historiographical works of the Seljuk and Mongol periods help situate al-Walad al-Shafīq within the continuity of Iranian historiographical traditions in Anatolia.

Discussion & Results

The analysis of al-Walad al-Shafīq indicates that the work is more than a mere historical account: it serves as a text for representing historical memory and political legitimacy. The author, Qāḍī Aḥmad Niğde'ī, emphasizes the legitimacy of the extinct Seliuk dynasty while downplaying the role of the Mongols, aiming to reinforce loyalty to the past and the local identity of Niğde. The primary audience of the work consisted of urban elites, local notables, and landowners, who, through recalling the legitimacy of the former dynasty, reaffirmed their sense of belonging and identity. The findings also show that the text reflects multiple and sometimes contradictory loyalties: praise for the traditional enemies of the Ilkhans, sympathy for the destroyed Seliuks, and repeated references to "Niğde preserved by God," all of which reinforce local identity and attachment. Overall, al-Walad al-Shafīq exemplifies the continuity of Persian historiographical traditions in Anatolia and responds to the specific political and social conditions of the region, rather than serving as direct praise of the Ilkhans.

Conclusion

Al-Walad al-Shafīq is a complex and significant work in Persian historiography in Anatolia, illustrating the continuity of Seljuk and local historical traditions. The analysis shows that the author emphasizes the legitimacy of the extinct Seljuk dynasty and reinforces the local identity and historical memory of Niğde, while downplaying the role of the Mongols. The work was primarily intended for a local audience of urban elites, landowners, and notables, reflecting multiple and sometimes contradictory loyalties, including sympathy for the former Seljuk rulers and acknowledgment of regional adversaries. Overall, al-Walad al-Shafīq continues the Persian historiographical tradition in Anatolia and responds to the specific political and social conditions of the region, highlighting the interconnection

between historical writing, local identity, and political legitimacy.

References

- Anvari, M. (2002). Sokhan Comprehensive Dictionary. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Aqserai, M. b. Mohammad. (1943). *Masāmīrat ul-Aḳbār wa Masāyīr al-Aḳyār*. Edited with notes by Osman Turan. Ankara: Turkish Historical Society Press. [In Arabic]
- Ardabadi, A. b. Ardeshir. (2015). *Bazm va Razm*. Edited by Tofiq H. Sobhani & Houshang Saedlu. Tehran: Iranian Cultural Heritage and Tourism Organization. [In Persian]
- Al-Anawī, A. Anīs ul-Qolūb. Süleymaniye Library, Istanbul, Ms. Aya Sofia 2984. [In Arabic]
- İbn Bibi, H. b. Mohammad b. ‘Alī al-ja’farī al-Raghdhi. (1957). *al-Awāmīr al-‘Alā’iyya fī al-Umūr al-‘Alā’iyya*, Vol. 1. Edited by Nejati Luqāl and Adnan Sadiq Arzi. Ankara: Turkish Historical Society Press. [In Arabic]
- İbn Battūta, A. b. ‘Abdollah. (1992). *Rihla İbn Battūta*. Edited by Karam al-Bustani. Beirut: Dār al-Kotob al-‘İlmīyya. [In Arabic]
- İbn Şaddad, B. Y. b. Rāfi’. (1961). *Sīrat ul-Zāhīr Baybars*. Cairo: al-Hay’a al-Misriyya al-‘Āmma līl-Kitāb. [In Arabic]
- Al-Nūwayrī, S. A. b. ‘Abd al-Wahhāb. (1990). *Nihāyat ul-‘Arab fī Fonūn al-Adab*, Vol. 30. Cairo: Dār al-Kotob al-Miṣrīyya. [In Arabic]
- Benākatī, A. D. b. Abī’l-Faḍl. (1969). *Rawdat al-Uliya’ fī Tawāriḳ al-Akābīr wa al-Ansāb*. Edited by Jafar Shaar. Tehran: National Heritage Society. [In Arabic]
- Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071–1330*. London: Sidgwick & Jackson.
- Chamberlain, M. (1994). *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190–1350*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dinparast, V. (2010). The Effects of Iranian Historiography in Ilkhanian and Timurids Eras on Ottomans Historiography. *The Journal of Historical Perspective & Historiography*, 20(6), 27–48. Doi: 10.22051/hph.2014.840. [In Persian]
- Dalir, N. (2021). Historical Sociology of "Sultan's Holiness" and the Concept of "Zell Allah"; Based on historiographical sources of the Ilkhanid period. *The Journal of Historical Perspective & Historiography*, year 31, No. 28, 101–119. DOI: 10.22051/hph.2022.39400.1597. [In Persian]
- Ertoğrul, A. (2006). *Descriptive Bibliography of the Seljuks of Anatolia*. Translated by Nasrallah Salehi. *Book Month of History and Geography*, 103, 40. [In Turkish].
- Ertoğrul, A. (2011). “El-Veledü’ş-Şefik: A Valuable Source for the Late Seljuk Period of Anatolia.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(2), 101–116.
- Ertoğrul, A. (2009). “A Controversial Source from the Seljuks of Anatolia: Niğdeli Qadi Ahmad’s el-Veledü’ş-Şefik wa’l-Hafidu’l-Halik.” PhD diss., Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences.
- Ertoğrul, A. (2012). “The Descendants of Imam Abu Hamid al-Ghazālī in Anatolia.” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 667–688.
- Irwin, R. (1986). *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250–1382*. London: Croom Helm.
- History of the Seljuks in Anatolia*. (1998). Edited by Nader Jalali. Tehran: National Library. [In Persian]
- Kahen, C. (2009). *Seljuk Historiography*. In *Historiography in Iran* (translated by Yaqoub Azhand). Tehran: Gostaresh Publishing. [In Persian]
- Konush, F. (2016). *Bibliography of Seljuks of Anatolia*. Translated by Hasan Hazrati & Asieh Rahmani-Nejad. Tehran: Research Institute of Islamic History.

[In Persian]

- Kamalov, I. (2003). *Mongols' Policy in the Caucasus*. Istanbul: IQ Kültür Sanat.
- Kafadar, C. (2010). *Between Two Worlds: The Formation of the Ottoman State*. Translated by Ceren Çıkmaz. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'inü'd-Din Süleyman*. Ankara.
- Köprülü, M. F. (1943). "Local Sources of the History of the Seljuks of Anatolia." *Belleter*, 7, 379–458.
- Köprülü, M. F. (1943). "Local Sources of the History of the Seljuks of Anatolia: Anīs al-Qulūb." *Belleter*, 7, 459–522.
- Köprülü, M. F. (1992). *The Seljuks of Anatolia: Their History and Culture According to Local Sources*. Edited & translated by Gary Leiser. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Köymen, M. A. (1993). "A New Source for the History of the Seljuks of Turkey: El-Veledī'l-Şefīk." *Belgeler*, 19, 1–22.
- Lazard, G. (1993). *The Origins of Literary Persian*. Bethesda, MD: Iranbooks.
- Meisami, J. S. (1992). "Ravandi's Rahat al-Sudur: History or Hybrid?" *Edebiyāt*, 5, 181–215.
- Melville, C. (1992). "The Year of the Elephant: Mamluk–Mongol Rivalry in the Hejaz in the Reign of Abū Sa'īd (1317–1335)." *Studia Iranica*, 21(2), 197–214.
- Melville, C. (2001). "From Adam to Abaqā: Qadi Baydawi's Rearrangement of History." *Studia Iranica*, 30(1), 77.
- Melville, C. (2004). "The Early Persian Historiography of Anatolia." In J. Pfeiffer, S. A. Quinn, & E. Tucker (Eds.), *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Meisami, J. S. (2012). *Persian Historiography until the end of the twelfth century*. Translated by Mohammad Dehqani. Tehran: Māhī Publishing. [In Persian]
- Mohammadi, N. (2023). The Transformation of the Image of the Mongols in Ottoman Historiography: From Destructive Enemies to Political Legitimizers. *The Journal of Historical Perspective & Historiography*, 33(32), 259–283. DOI: 10.22051/hph.2025.48390.1754. [In Persian]
- Niğdeī, A. al-Walad al-Shafīq. Süleymaniye Library, Istanbul, Ms. Fateh 4518. [In Persian]
- Peacock, A. C. S. (2004). "Ahmad of Niğde's al-Walad al-Shafīq and the Seljuk Past." *Anatolian Studies*, 54, 95–107.
- Peacock, A. C. S. (2011). "Seljuq Legitimacy in Islamic History." In C. Lange & S. Mecit (Eds.), *The Seljuqs: History, Politics and Culture*, 79–95. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Peacock, A. C. S., & Yıldız, S. N. (2013). *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*. London & New York: I.B. Tauris.
- Shikārī. (1946). *Karamanogulları Tarihi*. Konya.
- Tekindağ, M. C. (1947). *Karaman Beyliği: 13th–15th Century Southern Anatolia History*. Unpublished dissertation, Istanbul University.
- Turan, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye* (7th ed.). Istanbul: Ötüken.
- Woods, J. E. (1999). *The Aq Qoyunlu: Clan, Confederation, Empire*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Woods, J. E. (2006). *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Wittek, P. (1995). "Niğde." In *The Encyclopedia of Islam*, Vol. VIII, 14–19.
- Yıldırım, R. (2001). *Dervishes in Early Ottoman Society and Politics: A Study of Vilayetnames as a Source for History*. Ankara: Bilkent University.

دو فصلنامه علمی تاریخ نگری و تاریخ نگاری دانشگاه الزهراء (س)
سال سی و چهارم، دوره جدید، شماره ۳۴، پیاپی ۱۱۹، پاییز و زمستان ۱۴۰۳
مقاله علمی - پژوهشی
صفحات ۲۵۴-۲۲۷

تاریخ نگاری فارسی و مشروعیت سیاسی در سلجوقیان آناتولی: جایگاه الولد الشفیق احمد نیغده‌ای^۱

نسرین محمدی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۱

چکیده

نسخه خطی یگانه و منتشر نشده اثر فارسی سده هشتم هجری موسوم به الولد الشفیق که در کتابخانه سلیمانیه استانبول نگهداری می‌شود، تاکنون به طور مستقل و نظام مند مورد مطالعه قرار نگرفته است و منبع مهمی برای شناخت تاریخ و فرهنگ آناتولی قرون وسطی به شمار می‌آید. این اثر در بستر سیاسی و فرهنگی اواخر دوره ایلخانی و آغاز عصر پسا ایلخانی نگاشته شده است؛ دوره‌ای که ساختارهای حکمرانی ناشی از سلطه مغولان دچار دگرگونی شده و الگوهای تازه‌ای از قدرت و مشروعیت شکل می‌گرفت. این مقاله با رویکرد تاریخ نگارانه به بررسی اثر می‌پردازد؛ به این معنا که متن به عنوان یک منبع تاریخی تحلیل شده است، شامل بررسی شیوه روایت وقایع، اعتبار و انتخاب منابع و انگیزه‌های مؤلف در بازنمایی حافظه تاریخی و مشروعیت سیاسی است. این مطالعه نشان می‌دهد که ارجاعات متن به دودمان سلجوقی نه به معنای استمرار واقعی قدرت آن سلسله، بلکه به عنوان بخشی از گفتمان مشروعیت بخشی و بازنمایی حافظه تاریخی در میان نخبگان دیوانی، قضات، اعضای دیوان و کارگزاران حکومتی دوره پسا ایلخانی قابل فهم است. باتوجه به تمام شواهد، به نظر می‌رسد، الولد الشفیق نه به منظور تحسین مستقیم ایلخانان، بلکه برای مخاطب محلی نیغده نوشته شده و بیانگر نگرانی‌های سیاسی و

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2026.51462.1817

۲. دانش آموخته دکتری، تاریخ اسلام، دانشگاه تهران، تهران، ایران. n.mohammadi1993@ut.ac.ir

اجتماعی آن منطقه در مواجهه با تهدیدهای قره‌مانیان و تغییرات قدرت در آناتولی است. علاوه بر تحلیل محتوای اثر، مقاله به بررسی اطلاعات موجود درباره زندگی و جایگاه اجتماعی مؤلف، قاضی احمد نیغده‌ای و انگیزه‌ها و اهداف او در نگارش اثر می‌پردازد. همچنین مخاطبان اثر شناسایی شده و نقش آن‌ها در دریافت پیام‌های سیاسی و فرهنگی متن تحلیل می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تاریخ‌نگاری فارسی، سلجوقیان آناتولی، مغول، نیغده، الولد الشقیق.

مقدمه

در سده‌های میانه اسلامی، به‌ویژه از اواخر سده ششم هجری/دوازدهم میلادی به بعد، در پی فروپاشی نظم سلجوقیان ایران، تحولات سیاسی و نظامی سهمگینی همچون حملات غزها، انقراض تدریجی سلجوقیان عراق و کرمان، و در نهایت یورش ویرانگر مغول، موجب گسترش امواج مهاجرت از ایران به دیگر سرزمین‌های اسلامی شد. آناتولی که مسلمانان آن را «روم» می‌خواندند، یکی از اصلی‌ترین مقاصد این مهاجرت‌ها بود. در این مسیر، گروه‌های متعددی از علما، نویسندگان، منشیان و دیوان‌سالاران ایرانی تبار به سرزمین روم راه یافتند و با خود نه تنها دانش و تجربه اداری، بلکه سنت‌های ادبی، زبانی و فکری ایران‌زمین را نیز به آناتولی منتقل کردند (ربانی، ۱۳۹۷).

یکی از جلوه‌های مهم این انتقال فرهنگی، شکل‌گیری «تاریخ‌نگاری فارسی در قلمرو سلاجقه روم» بود. آثاری چون *الاوامر العلائیه*، *مسامره الاخبار* و *مساویه الاخیار*، *تاریخ آل سلجوق* مجهول‌المؤلف، *سلجوقنامه* قانعی طوسی و *الولد الشقیق* به‌وضوح نشان از نفوذ و استمرار سنت‌های ایرانی در تولید روایت‌های تاریخی دارد و بخش‌هایی از آن، به‌ویژه قسمت مربوط به سلاجقه، از دیدگاه تاریخ سیاسی دوره بسیار ارزشمند و قابل تحلیل هستند. نگارش این آثار به زبان فارسی، پیوند آن‌ها با دستگاه دیوانی و گرایش‌های اخلاقی و تعلیمی حاکم بر ساختارشان، همگی گواهی بر انتقال و تداوم سنت تاریخ‌نگاری ایرانی در بستر جدیدی چون آناتولی هستند. باوجود اهمیت این پدیده، پژوهش‌هایی به بررسی زمینه‌ها، انگیزه‌ها و چارچوب‌های مفهومی تاریخ‌نگاری فارسی در آناتولی پرداخته‌اند. در این میان، *الولد الشقیق* اثر قاضی احمد نیغده‌ای که در نیمه نخست سده هشتم هجری/چهاردهم میلادی در شهر نیغده تألیف شده، از مغفول‌مانده‌ترین منابع تاریخ‌نگاری فارسی در روم است. این اثر حجیم و منحصربه‌فرد، با وجود ارجاعات تاریخی بسیار و اطلاعات ارزشمند درباره شهر نیغده و محیط

فرهنگی آن، تاکنون نه به صورت فاکسیمیله منتشر شده و نه مورد تحلیل انتقادی و دقیق قرار گرفته است.

این مقاله درصدد است تا بخشی از این خلأ را با بررسی تاریخی و ساختاری *الولد الشفیق* پر کند. تمرکز پژوهش نه تنها بر تحلیل محتوایی این اثر، بلکه بر جایگاه آن در سنت تاریخ‌نگاری فارسی و شرایطی است که چنین آثاری را در آناتولی ممکن و معنادار ساختند. این بررسی می‌کوشد به پرسش‌هایی بنیادین پاسخ دهد: این اثر برای چه مخاطبی نوشته شده است؟ در چه بستر فرهنگی و سیاسی تولید شده است؟ و چگونه می‌توان آن را در تاریخ اندیشه و تاریخ‌نگاری فارسی در جهان اسلام جای داد؟ در این بررسی، مخاطبان اثر شامل نخبگان دیوانی، قضات، اعضای دیوان و کارگزاران حکومتی شناسایی شده‌اند و تحلیل نشان می‌دهد که متن برای بازنمایی حافظه تاریخی، مشروعیت‌بخشی و انتقال آموزه‌های فرهنگی نوشته شده است. همچنین بخش‌های مربوط به سلاجقه و مغولان از نظر تاریخ سیاسی بسیار ارزشمند هستند و این مقاله فراتر از توصیف صرف، به تحلیل سیاسی و فرهنگی آن‌ها می‌پردازد. لازم به ذکر است که توجه ویژه به جنبه‌های دایره‌المعارفی و اطلاعات محلی اثر، با تأکید بر تحلیل تاریخی و سیاسی، یکی از نقاط قوت این پژوهش است.

باین حال، هدف این مقاله صرفاً ارزیابی اعتبار تاریخی متن نیست؛ تمرکز اصلی بر تبیین جایگاه آن در سنت تاریخ‌نگاری فارسی، به‌ویژه در زمینه فرهنگی و سیاسی آناتولی در سده‌های میانه اسلامی است. این نوشتار ادعای جامع بودن ندارد؛ چراکه *الولد الشفیق* اثری مفصل در حدود ۲۹۷ برگ است که حوزه‌های متنوعی از دانش را در بر می‌گیرد و پژوهش‌های تخصصی و تفصیلی بیشتری را می‌طلبد. تمرکز مطالعه بر بخش‌هایی است که به تاریخ سلاجقه و مغولان مربوط می‌شود؛ یعنی تنها بخشی محدود از کل اثر هست. با این مقدمه، ضروری است پیش از ورود مستقیم به تحلیل *الولد الشفیق*، نگاهی به زمینه‌های فکری، ادبی و سیاسی‌ای افکنده شود که این اثر در بطن آن‌ها پدید آمده است؛ چراکه درک ساختار و کارکرد متن بدون توجه به آن زمینه‌ها ناممکن است و بخش بزرگی از استدلال‌های مقاله نیز بر چنین فهمی مبتنی خواهد بود.

پیشینه پژوهش

باوجود آنکه منابع تاریخی متعددی به زبان فارسی در دوره پسا ایلخانی پدید آمده‌اند، پژوهش‌های آکادمیک درباره تاریخ‌نگاری فارسی در آناتولی، به‌ویژه در قرون میانه، محدود باقی مانده‌اند. نخستین و همچنان یکی از مهم‌ترین مطالعات در این زمینه، مقاله کلاسیک فؤاد

کوپرولو بود^۱ که برای نخستین‌بار به شناسایی و طبقه‌بندی آثار تاریخی تولیدشده در روم پرداخت. کوپرولو از نه متن تاریخی و سلسله‌نگاری نام می‌برد، اما تنها پنج اثر از آن‌ها تا امروز باقی مانده‌اند.

در دهه‌های اخیر، برخی پژوهشگران در حوزه تاریخ‌نگاری اسلامی کوشیده‌اند تا جایگاه متون تاریخی، به ویژه متون فارسی، را در بازنمایی حافظه تاریخی و ساختارهای ایدئولوژیک جوامع مسلمان تحلیل کنند. باین‌حال، همان‌گونه که میثمی^۲ نیز اذعان دارد تمرکز او عمدتاً بر تاریخ‌نگاری عربی بوده و تاریخ‌نگاری فارسی، به‌ویژه در آناتولی، همچنان کمتر بررسی تحلیلی شده است. بدین‌سان، آثار مهمی چون *الولد الشقیق* به‌رغم شناخته‌شدن، هنوز به‌طور جامع مطالعه نشده‌اند. مقاله کوتاه کویمن^۳، تنها پژوهشی است که به‌نحوی مستقیم به این اثر پرداخته، اما حتی در آن نیز پرسش‌های بنیادینی چون هدف و مخاطب اثر بی‌پاسخ مانده‌اند. ازسوی‌دیگر، پژوهشگران ترک همچون عثمان توران^۴ و علی ارطغرل^۵ تلاش‌هایی در زمینه تاریخ‌نگاری سلجوقیان روم داشته‌اند، اما تمرکز آن‌ها بیشتر بر منابع عربی یا ترکی بوده و نقش زبان فارسی و سنت‌های ایرانی به‌ندرت به‌صورت تحلیلی بررسی شده‌اند. همچنین، رساله دکتری علی ارطغرل^۶ با محوریت تصحیح و تحلیل اثر *الولد الشقیق* نوشته قاضی احمد نیغده‌ای انجام شده و ضمن بررسی متن فارسی آن، مؤلف، دوره و سنت تاریخ‌نگاری فارسی در آناتولی ارزیابی شده است. همچنین، علی ارطغرل^۷ در مقاله «منبع‌شناسی توصیفی تاریخ سلجوقیان آناتولی»، ترجمه نصرالله صالحی، به تحلیل و طبقه‌بندی منابع مرتبط با تاریخ سلجوقیان آناتولی پرداخته است.

حسن حضرتی^۸ در کتاب *مرجع‌شناسی تاریخ سلجوقیان* به اثر موردنظر اشاره کرده و

1. Mehmet Fuat Köprülü, (1943). "Anadolu Selçukluların Tarihi'nin Yerli Kaynakları," *Belleten* 7 (1943): 379-458.

۲. جولیا اسکات (۱۳۹۱)، میثمی، *تاریخ‌نگاری فارسی تا پایان قرن دوازدهم*. ترجمه محمد دهقانی. تهران: نشر ماهی.

3. Köymen, M. A. (1993), "Türkiye Selçukluların Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: El-Veledü'l-Şefik." *Belgeler* 19: 20-22.

4. Turan, Osman. (2002), *Selçuklular Zamanında Türkiye*. 7th ed. Istanbul: Ötügen.

5. Ertoğrul, Ali. (2011). "el-Veledü'ş-Şefik: Anadolu Selçuklularının Son Dönemlerine Ait Değerli Bir Kaynak." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 11 (2): 101-116.

6. Ertoğrul, Ali. (2009). "Anadolu Selçukluları devrinde tartışmalı bir kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü'ş-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı." *Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

۷. ارطغرل، علی (۱۳۸۵)، «منبع‌شناسی توصیفی تاریخ سلجوقیان آناتولی»، ترجمه نصرالله صالحی، ماهنامه کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، پیاپی ۱۰۳، فروردین و اردیبهشت، ص. ۴۰.

۸. کنوش، فضل‌ی (۱۳۹۵)، *مرجع‌شناسی تاریخ سلجوقیان*، ترجمه حسن حضرتی و آسیه رحمانی‌نژاد، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.

توضیحاتی درباره اهمیت و محتوای *الولد الشفیع* ارائه داده‌اند. سارا نور ییلدیز^۱ در اثر مهم خود درباره سلجوقیان آناتولی، نگاهی گسترده‌تر به فرهنگ مکتوب و نقش دیوانیان فارسی‌زبان دارد، اما او نیز به طور خاص به *الولد الشفیع* نپرداخته است. همچنین، پیکاک^۲ در مقاله خود به بررسی اثر *الولد الشفیع* نوشته قاضی احمد نیغده‌ای می‌پردازد و اهمیت این منبع را در بازسازی تاریخ سلجوقیان آناتولی برجسته می‌کند. در مجموع، با آنکه شواهد و منابع متعددی از تاریخ‌نگاری فارسی در آناتولی در دست است، هنوز پژوهشی جامع، تحلیلی و میان‌رشته‌ای درباره این سنت شکل‌نگرفته است. این مقاله بر آن است تا از خلال بررسی نمونه‌ای مهم ولی مغفول مانده، گامی در این مسیر بردارد و تاریخ‌نگاری فارسی را در بافت سیاسی، فرهنگی و فکری آناتولی دوره میانه بازخوانی کند.

۱. حکومت سلجوقیان روم و پیدایش سنت تاریخ‌نگاری آناتولی

اگرچه آناتولی از قرن اول هجری/هفتم میلادی تحت حملات مسلمانان قرار داشت، اما نسبت به بسیاری از مناطق هم‌جوار، خیلی دیرتر به طور کامل به جهان اسلامی ملحق شد. هر چند، پیوستن کامل آن به ساختارهای سیاسی و فرهنگی جهان اسلامی نسبت به بسیاری از مناطق هم‌جوار با تأخیر انجام گرفت (ابن بی‌بی، ۱۳۵۰: ۷۹-۱۰۹). در واقع، در قرن چهارم هجری/دهم میلادی و اوایل قرن پنجم هجری/یازدهم میلادی، بیزانسی‌ها به سمت شرق پیشروی کردند و امارت‌های کوچک مسلمان که در شرق آناتولی و ارمنستان شکل‌گرفته بودند را از بین بردند. باین حال، تلاش‌های آن‌ها برای مقابله نظامی با تهدید مسلمانان در نبرد ملازگرد در سال ۴۶۳ هـ.ق/۱۰۷۱ م با شکست امپراتور بیزانس، رومانوس دیوجانس، توسط ترک‌های سلجوقی که فرمانروایان ایران، عراق و شام بودند، شکست خورد (Kafadar, 2010:6; Yıldırım, 2001:44).

باین حال، تا پایان قرن ششم هجری/دوازدهم میلادی، اکثر حکومت‌های مسلمان دیگر در آناتولی تحت نفوذ و حاکمیت سلجوقیان روم قرار گرفته بودند، چرا که شاخه آناتولی خاندان سلجوقی به این نام شناخته می‌شد تا آن‌ها را از سلجوقیان بزرگ متمایز کند (Woods, 1999:126). با رشد قدرت سلجوقیان در روم، زندگی فرهنگی مسلمانان که پیشرفته‌تر و برآمده از فرهنگ فارسی‌زده دربار سلجوقیان بزرگ بود، توانست در آناتولی ریشه بدواند. در همین دوره، قدیمی‌ترین آثار تاریخ‌نگاری باقی‌مانده در آناتولی پدید آمدند. تمامی

1. Peacock, A. C. S., and Sara Nur Yıldız, eds. (2013) *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*. London and New York: I.B. Tauris.

2. Peacock, A. C. S. (2004). "Ahmad of Niğde's al-Walad al-Shafiq and the Seljuk Past." *Anatolian Studies* 54, 95-107.

این آثار به زبان ادبی دربار، یعنی فارسی، نوشته شده و بسیاری از ویژگی‌های تاریخ‌نگاری ایران را در خود دارند (Mecit, 2014:182). همچنین، بین ایلخانان و سلاجقه روم مناسبات وسیع علمی و فرهنگی وجود داشت. در این دوره، عده‌ای از دانشمندان و شاعران ایرانی به آن سرزمین مهاجرت کردند (دین پرست، ۱۳۸۹: ۲۸). در واقع، قدیمی‌ترین اثر باقی‌مانده که به یکی از سلجوقیان روم اختصاص یافته است، *راحة الصدور* نوشته راوندی است که حدود سال ۶۰۱ هـ.ق/ ۱۲۰۴ - ۱۲۰۵ م برای غیاث‌الدین کیخسرو اول تألیف شد. همانند بسیاری از آثار دیگر که در ادامه بررسی می‌شوند، این اثر «به‌عنوان یک مجموعه پندآموز» نه به طور خاص به‌عنوان یک تاریخ تألیف گردیده است (Meisami, 1992:102). باین‌حال، از آنجاکه راوندی اهل ایران بود، اثر او تا حدی خارج از سنت تاریخ‌نگاری آناتولی قرار می‌گیرد؛ سستی که با احساس قوی هویت محلی شناخته می‌شود.

اثر بعدی باقی‌مانده هم این احساس هویت محلی و هم هدفی اخلاقی را به نمایش می‌گذارد. این اثر «*انیس القلوب*» نوشته العنوی است که هنوز تقریباً به طور کامل منتشر نشده است (Köprülü, 1943b:497-521). این اثر تاریخی به سلطان سلجوقی، عزالدین کیکاووس، به مناسبت به تخت نشستن او در سال ۶۰۷ هـ.ق/ ۱۲۱۰ م اهدا شده و بخش عمده آن یادآور گونه «قصص الانبیا» است، با این تفاوت که به جای نثر، به نظم سروده شده است. نیت اعلام‌شده العنوی از نگارش این اثر، بهره رساندن به خواننده و کسب پاداش در آخرت است. با وجود گستردگی موضوع اثرش، العنوی حس تعلق خاطر روشن و مشخصی به زادگاهش، شهر آنی دارد (العنوی، برگ ۴ب) شهری که در حدود سال ۵۳۸ هـ.ق/ ۱۱۴۳-۱۱۴۴ م در آن زاده شد و در آغاز و پایان *انیس القلوب* به تفصیل از آن یاد می‌کند (Köprülü, 1943a:503). کتاب *انیس القلوب* از نظر ارائه اطلاعات تاریخی جدید، چندان ارزشمند نیست، اما اهمیت آن در این است که تنها نمونه باقی‌مانده از تاریخ‌نگاری دوره سلجوقیان پیش از مغول‌ها به شمار می‌رود. اگرچه آثار بیشتری در این زمینه نگاشته شده بود و می‌دانیم که برای مثال، گونه‌ای از متون با عنوان *سلجوق‌نامه* در مدح و ستایش دودمان سلجوقی تألیف می‌گردید.

دو شاعر به نام‌های قانعی و دهانی هر یک *سلجوق‌نامه‌های منظوم* بلندی برای بزرگ‌ترین سلطان سلجوقی، علاء‌الدین کیقباد اول (دوره سلطنت: ۶۱۶ هـ.ق/ ۱۲۱۹ م تا ۶۳۴ هـ.ق/ ۱۲۳۷ م) سرودند؛ فرمانروایی که تاریخ‌نگاران بعدی از او به‌عنوان الگویی از یک پادشاه آرمانی یاد کرده‌اند (Köprülü, 1992:1 - 15). آثار از دست‌رفته احتمالاً از قالب و وزن شاهکار بزرگ شعر فارسی، *شاهنامه* فردوسی، تأثیر پذیرفته و در برخی جنبه‌ها ممکن است به طور آگاهانه در پی تقلید از آن بوده باشند. احمد نیشابوری نیغده‌ای نیز نویسنده یک *سلجوق‌نامه*

از دست رفته بوده است، هرچند به نظر می‌رسد که این اثر به نثر نوشته شده بود، زیرا ظاهراً بخش مربوط به تاریخ سلجوقیان در *الولد الشنفیق خلاصه‌ای از همان اثر است* (نیغده‌ای، برگ ۱۴۰ب، ۱۴۱الف). در سال ۶۴۱ هـ.ق/۱۲۴۳م، سلجوقیان ضربه‌ای مهلک دریافت کردند، زمانی که ارتش آن‌ها در نبرد کوسه‌داغ در آناتولی شرقی از مغولان شکست خورد. با این حال، مغولان تمایلی به فتح کامل آناتولی نداشتند، بلکه به بقای دولت سلجوقی به عنوان یک تحت‌الحمایه رضایت دادند. قدرت از دست سلاطین خارج شد؛ سلاطینی که با سرعتی گنج‌کننده بر تخت می‌نشستند، از آن خلع می‌شدند، یا ناچار بودند آن را با خویشاوندان دیگر خود شریک شوند (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۲۰۲).

تاریخ سلجوقیان روم در این دوره تحت سلطه شخصیت‌های نیرومندی چون جلال‌الدین قره طای و معین‌الدین سلیمان، معروف به پروانه (قدرت او به چنان درجه‌ای رسید که حتی در عزل و نصب سلاطین سلجوقی دخالت می‌کرد) قرار داشت (محمدی، ۱۴۰۲: ۲۶۶) و کسانی که هم از جانب سلاطین اسمی سلجوقی و هم از سوی مغولان حکومت می‌کردند، طبعاً تا حد امکان منافع شخصی خود را نیز در نظر می‌گرفتند. در عین حال، در میان خود مغولان نیز گروه‌ها و منافع رقیب وجود داشت و کشمکش‌های میان آنان اغلب پیامدهای مستقیمی در سرزمین روم به همراه داشت. سلاطین همچنان به عنوان چهره‌هایی نمادین برای مشروعیت بخشی به این دولت تحت‌الحمایه باقی ماندند، اما در عمل، سلطنت چنان بی‌اهمیت شده بود که مرگ آخرین فرمانروای سلجوقی، غیاث‌الدین مسعود، در سال ۷۰۸ هـ.ق، در بسیاری از منابع تقریباً نادیده گرفته شد. پس از آن، در نظریه، روم تحت حکومت والیان مغولی اداره می‌شد، اما در عمل امارت‌ها و دولت‌های محلی جدیدی پدید آمدند؛ از جمله قره مانیان در ناحیه کیلیکیه ناهموار و عثمانیان در بیثینه^۱ (العنوی، برگ ۸۰ب). این امارت‌ها نه مستقیماً از دل فروپاشی دولت تحت‌الحمایه سلجوقی و نخبگان اداری آن، بلکه عمدتاً از دل قبایل ترکمان سر برآوردند. این امر درباره قره‌مانیان نیز صادق است؛ امارتی که از آن جهت برای ما اهمیت دارد که در زمان نگارش اثر قاضی احمد، بر بخش بزرگی از نواحی پیرامون نیغده حکومت می‌کرد. خود نیغده به صورت اسمی تحت کنترل مغول‌ها باقی مانده بود و فرماندار آن، سونغور آغا، عمدتاً از طریق شواهد کتبی‌ای شناخته می‌شود (Wittek, 1995: 16).

حتی والیان مغولی نیز غالباً سر به شورش برمی‌داشتند یا عملاً استقلال خود را اعلام می‌کردند؛ امری که به شکل‌گیری دولت‌های جدیدی در آناتولی انجامید، از جمله دولت ارطنا

۱. بیثینه (Bişine/Bizineh) معمولاً به ناحیه‌ای در شمال شرقی آناتولی اشاره دارد، یعنی بخشی از آناتولی مرکزی و شرقی که سلجوقیان روم بر آن سلطه داشتند.

که مرکز آن سیواس و قیصریه بود؛ نواحی‌ای که پیش‌تر از سوی خود او به نمایندگی از ایلخانان اداره می‌شد (نیغده‌ای، برگ‌های ۱۴۰ب، ۱۱۴الف). حتی اقتدار سونغور آغا بر شهر ممکن است اسمی بوده باشد، زیرا ابن بطوطه که در ۷۱۳ هـ/ق/۱۳۳۳م از نیغده دیدن کرد، یعنی سال تألیف *الولد الشفیق*، هیچ اشاره‌ای به او در توصیف شهر نکرد، درحالی‌که معمولاً چنین شخصیت‌های مهمی را ذکر می‌کند. باین حال، او تأیید می‌کند که نیغده حداقل نظری تحت کنترل ایلخانانها بود (ابن بطوطه، ۱۴۱۲: ۲۹۵-۲۹۶)، اگرچه پس از مرگ سونغور آغا به طور قطعی به دست قره‌مانی‌ها افتاد. بدین‌سان، پایان سده هفتم/سیزدهم و آغاز سده هشتم/چهاردهم شاهد بازگشت، به‌نوعی پراکندگی سیاسی بود که پیش‌تر در سده ششم/دوازدهم نیز آناتولی را مشخص می‌کرد. این وضعیت با گرایش بسیاری از طرف‌ها به درخواست مداخله ممالیک مصر و شام، دشمنان سنتی ایلخانان در امور آناتولی، پیچیده‌تر نیز شد. اندکی پس از ظهور قره‌مانیان به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای، ممالیک به حمایت از آنان پرداختند و مغولان شورش‌ی نیز معمولاً می‌توانستند در قلمرو ممالیک از امنیت برخوردار باشند (العنوی، برگ ۳ب). باین حال، مغولان همچنان در پی حفظ والیان خود در روم بودند و در زمانی که قاضی احمد می‌نوشت، شیخ حسن بزرگ که پیش‌تر به اتهام توطئه برای قتل ایلخان زندانی شده بود، به‌تازگی به‌عنوان والی روم منصوب شده بود، هرچند احتمالاً اختیارات او نسبتاً محدود بود (Peacock, 2011: 79).

تاریخ‌های باقی‌مانده آناتولی مربوط به این دوره آشوب‌های سیاسی هستند. به جز *الولد الشفیق*، آثار مهم دیگر عبارت‌اند از: *الوامر العالییه فی الامور العلانیه* نوشته ابن بی‌بی، که تاریخ مفصلی از سلجوقیان روم است و پیش از ۶۸۱ هـ/ق/۱۲۸۳م به دستور والی ایلخانان بغداد نوشته شده است؛ *مسامرات الاخبار* که توسط آق‌سرایبی در سال ۷۲۳ هـ/ق/۱۳۲۳م برای والی مغول روم، تیمورتاش، نوشته شده که بیشتر بر گذشته نزدیک حکومت ایلخانان در روم تمرکز دارد (Melville, 2004: 26-27) و *تاریخ آل سلجوق* ناشناس، که به تاریخ سلسله سلجوقیان می‌پردازد و سال دقیق تألیف آن نامشخص است، احتمالاً حاصل نگارش چند نویسنده بوده و در حدود سال ۷۵۶ هـ/ق/۱۳۶۳م تکمیل شده است (تاریخ آل سلجوق، ۱۳۷۷: ۴۵). باوجوداینکه تاریخ نگارش و سبک این آثار بسیار متفاوت است، از کار بسیار پرابهت ابن بی‌بی گرفته تا *تاریخ آل سلجوق* ساده و بی‌آلایش، نکات مشترک زیادی در آن‌ها دیده می‌شود، همان‌طور که ملویل توصیف کرده است (Ibid, 4). نویسندگان فارسی‌زبان آناتولی تحت‌تأثیر تاریخ‌نگاری دودمانی در دیگر مناطق قرار داشتند. می‌توان آثار آنان را بخشی مهم از موج عظیم تاریخ‌نویسی فارسی دانست که در پی ویرانی خلافت عباسی و ظهور دوره ترک-مغولی

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۴، شماره ۳۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۳ / ۲۳۹

در جهان اسلام شرقی پدید آمد (Woods, 2006: 140). ویژگی متمایز این آثار در آن است که مرز سیاسی میان دو دوره را پشت سر گذاشته‌اند، چرا که هم به حکومت روبه‌زوال سلجوقیان و هم به نظام نوپای مغولی تعلق خاطر داشته‌اند و از این حیث طبیعی دوگانه یافته‌اند این آثار، از یک سو، نمونه‌هایی از تاریخ‌نگاری محلی‌اند، زیرا از ناحیه جغرافیایی دورافتاده و تا حدی خودمختار برخاسته‌اند (Melville, 2004: 1).

۲. احمد نیغده‌ای و اثر او *الولد الشقیق*

اگرچه او اظهار می‌دارد که نویسنده *سلجوق‌نامه* نیز بوده است، تنها اثر باقی‌مانده از قاضی احمد نیغده‌ای، اثر شگفت‌انگیز *الولد الشقیق* است که هرگز به چاپ نرسیده و تنها در یک نسخه خطی یگانه باقی‌مانده است؛ نسخه‌ای که در سال ۷۴۱ هـ.ق/۱۳۴۰م، یعنی هشت سال پس از اتمام اثر در سال ۷۳۳ هـ.ق/۱۳۳۳م، کتابت شده است (نیغده‌ای، برگ ۲۹۸ الف). این اثر مدعی است که ترجمه‌ای از عربی به فارسی است، یا به بیان قاضی احمد، با عبارتی غیرمعمول «من العربیة الدریة إلى الفارسیة الدریة» (نیغده‌ای، برگ ۱، برگ ۱۳۹ ب) و در بزرگداشت حاکم مغول زمان، ابوسعید، تألیف شده است (Lazard, 1993: 65). این اثر به زبانی فارسی آمیخته با عربی نوشته شده و سبک آن، گاه چنان متکلف و آراسته است که تقریباً به حد نامفهومی می‌رسد و گاه در نهایت ایجاز و اختصار قرار دارد. از نظر زبانی، متن گاه تحت تأثیر زبان ترکی قرار گرفته است؛ زبانی که احتمالاً زبان مادری مؤلف بوده و بی‌تردید تا حدی توضیح‌دهنده سبک خاص و نامتعارف این اثر است (Melville, 2004: 6; Köymen, 1993: 20, 95).

خاستگاه خانواده او از شهر ختن در آسیای مرکزی بود و به نسبت ختنی شناخته می‌شدند، اگرچه به آناتولی مهاجرت کرده بودند، زیرا قاضی احمد می‌گوید آن‌ها از ابتدای شکل‌گیری دولت سلجوقی روم مورد لطف و حمایت قرار داشته‌اند (برگ ۱۵۱ ب). او پدر بزرگ جدش، زین‌الدین، را چنین توصیف می‌کند: امیر حج سوباشی محروسه نیغده که ظاهراً در شکست سلجوقیان در کوسه‌داغ در سال ۶۴۱ هـ.ق/۱۲۴۳م جان خود را از دست داده است (برگ ۱۴۹ الف). پدر بزرگ احمد، جمال‌الدین ختنی، فردی مهم در حکومت سلجوقی تحت سلطه مغولان بود. او در سال ۶۴۷ هـ.ق/۱۲۴۹م کشته شد (Turan, 2002: 469). ابن بی‌بی همچنین به یکی از معاصران او به نام «عمادالدین ختنی» اشاره می‌کند که به‌عنوان وزیر خان مغول خدمت می‌کرد و احتمالاً او نیز عضوی از همین خانواده، شاید برادر جمال‌الدین، بوده است (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۵۸۸). در *الولد الشقیق* هیچ اشاره‌ای به او نشده است. جمال‌الدین و نوه‌اش،

یعنی خود نویسنده، هر دو به‌عنوان قاضی خدمت کرده‌اند. پدر قاضی احمد، بدرالدین، به دلیل کشمکش‌های قدرت میان امیران سلجوقی پس از مسموم شدن سلطان رکن‌الدین قلیچ ارسلان در سال ۶۶۴ هـ/ق ۱۲۶۶م، مجبور به تبعید در ایران (بلاد عجم) شد (نیغده‌ای، برگ ۱۴۹ ب). تبعید او احتمالاً طولانی نبوده است، زیرا در سال ۶۷۵ هـ/ق ۱۲۷۶م او را به‌عنوان سرلشکر ولایت ارمنیه، می‌یابیم که در تلاش ناموفق برای سرکوب شورش ترکمنان قره‌مانی در کیلیکیه بوده است (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۶۸۸؛ Kaymaz, 1970: 157-5). باین‌حال، سپاه او به‌سختی شکست خورد و او ناچار شد در یکی از دژهای ارمن پناه بگیرد، جایی که توسط قره‌مانی‌ها محاصره شد و تنها با رسیدن نیروی کمکی سلجوقی نجات یافت.

آقسرایبی شکست بدرالدین در برابر قره‌مانی در سال ۱۲۷۶م را عامل اصلی اوج‌گیری مهارنشدن آن‌ها می‌داند. با اینکه به نظر می‌رسد زمین‌های خود را به قره‌مانی باخته بود، باید همچنان شخصیت مهمی باقی‌مانده باشد، چرا که یکی از فرماندهان سپاه سلجوقی بود که در سال ۶۷۶ هـ/ق ۱۲۷۷م شورش ترکمن به رهبری جمیری را سرکوب کرد (آقسرایبی، ۱۹۴۳: ۱۱۱-۱۱۲). سمت رسمی او احتمالاً به وی اختیاری فراتر از نیغده می‌داد، چراکه ابن بی‌بی از او با عنوان «سردار لشکر ارمنستان»، یعنی فرمانده نظامی ارمنستان کیلیکیه یاد می‌کند (ابن بی‌بی: ۱۹۵۷، ۷۲۷). باین‌حال، این منصب احتمالاً نفوذ مستقیم چندانی برای او به همراه نداشت، زیرا قدرت روزافزون قره‌مانیان در آن منطقه، دامنه اثرگذاری چنین سمتی را محدود می‌کرد. در همین مناسبت، ابن بی‌بی از او با عنوان «سید الامراء و الاکابر» یاد می‌کند (همان، ۷۲۸؛ Tekindağ, 1947: 15). اشاره می‌شود که بدرالدین خُتنی همان «ابن خُتنی» است که در تاریخ قرمانیان شیکاری از او یاد شده است و این شناسایی بی‌تردید باورپذیر است (Shikārī, 1946: 37).

باین‌حال، اثر شکاری متعلق به دوره‌ای متأخر است (سده دهم هجری/شانزدهم میلادی)، هرچند بی‌شک حاوی اطلاعاتی است که به دوره‌ای پیش‌تر بازمی‌گردد. بدرالدین پس از درگذشتش در سال ۶۹۸ هـ/ق ۱۲۹۹-۱۲۹۸م در نیغده به خاک سپرده شد (نیغده‌ای، برگ ۱۵۰ ب)، شهری که خود احمد نیز در آن متولد شده بود (برگ ۱۵۶). احمد خود در سال ۶۸۵ هـ/ق ۱۲۸۶م به دنیا آمد. در ۱۷ سالگی وارد خدمت قاضی قیصریه، جلال‌الدین حبیب شد که برای او به‌عنوان دواتدار و خدمتگزار فعالیت می‌کرد (برگ ۱۵۱ الف). جدا از نزدیکی جغرافیایی قیصریه به نیغده، این موقعیت برای جوانی مثل احمد کاملاً طبیعی بود، زیرا جلال‌الدین توسط پدر بزرگ خود احمد، جمال‌الدین ختانی، به سمت قاضی‌القضات منصوب شده بود (استرآبادی، ۱۳۹۴: ۵۶، ۵۳، ۵۲). بعدها احمد خود قاضی شهر زادگاهش، نیغده، شد

که در کتابش بارها با علاقه فراوان از آن یاد می‌کند. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، او همچنین می‌گوید که برای امیر شمس‌الدین دیندار بیگ نیغده که به نظر می‌رسد فردی ناشناخته باشد، یک *سلجوق‌نامه* نوشته است. سایر بخش‌های زندگی او مبهم باقی‌مانده است. او ادعا می‌کند که برای نوشتن کتاب *الولد الشفیق* بیش از صد منبع، از جمله تفسیر فخرالدین رازی تا احیاء علوم دین‌غزالی را بررسی کرده است (نیغده‌ای: برگ ۲۹۷ ب). مؤلف برخی منابع را به عنوان مرجع خود ذکر کرده است، اما در جاهای دیگر به برخی آثار اشاره می‌کند که قطعاً به آن‌ها دسترسی داشته است، به‌ویژه منابع هم عصر خودش، *مسامره الاخبار* آقسرایبی (برگ ۱۲۵ الف)، که از آن بخش‌هایی از متن مربوط به دوره اولیه سلجوقیان را گرفته است، متنی که در یک قسمت تقریباً در «*الولد الشفیق*» و «*المسامره الاخبار*» یکسان است (آقسرایبی، ۱۹۴۳: ۵۶-۵۷). او با *تاریخ طبری* آشنا بود (نیغده‌ای، برگ ۹ الف). همچنین اندکی درباره شعر عربی اطلاع داشت و به‌المتنبی اشاره می‌کند (برگ ۱۲۲ الف)، اگرچه کمتر از آن در آثارش نقل قول می‌کند (برگ ۲۹۶ الف)، که این برخلاف رایج بودن آن در میان برخی تاریخ‌نگاران هم‌عصرش است. بنابراین، او مردی با تحصیلات و دانش بود، حتی اگر همه کتاب‌هایی را که نام می‌برد، نخوانده باشد. او نسبت به سایر نویسندگان فارسی، به جز آقسرایبی و نظام‌الملک کمتر ارجاع می‌دهد (برگ ۱۴۴ ب). گاهی قاضی احمد خود را نویسنده معرفی می‌کند (برگ ۱۴۰ ب) و گاهی خود را مترجم می‌نامد (برگ ۱۲۵ الف). به نظر می‌رسد ادعای او درباره ترجمه *الولد الشفیق* از عربی به فارسی، بیشتر جنبه نمایشی و برای افزایش اعتبار اثر باشد، همانند فهرستی که از منابع خود ارائه داده است.

۳. ویژگی‌ها و اهداف *الولد الشفیق*

برخلاف سایر تاریخ‌های فارسی باقی‌مانده آناتولی که معمولاً به صورت روایت‌های تاریخی مستقیم یا شبه تاریخی از گذشته ارائه شده‌اند، چه درباره پیامبران مانند *انیس القلوب* و چه درباره دوره سلطنت سلجوقیان همانند *الأوامر العلائیه*، قاضی احمد در اثر خود مجموعه‌ای متنوع از اطلاعات را ارائه می‌دهد که تنها بخشی از آن ادعای تاریخی بودن دارد. در واقع، تنوع اطلاعات آن چنان است که کویمن نتوانست تصمیم بگیرد که این اثر باید به عنوان یک کتاب تاریخی، مجموعه حدیث یا طبقات طبقه بندی شود؟ تلاش برای قرار دادن آن در چنین دسته‌بندی‌های محدود، بی‌فایده است، زیرا کتاب شامل ترکیبی از همه این عناصر است (Köymen, 1993:1). کتاب *الولد الشفیق* از پنج قسمت تشکیل شده است. دو قسمت نخست آن عمدتاً تاریخی‌اند و به ترتیب به قصص پیامبران از آدم تا محمد، شاهان ایران و تاریخ

سلسله‌ها و حکومت‌های اسلامی تا دوره ایلخانان می‌پردازند. قسمت سوم بخشی جغرافیایی است و قسمت چهارم بار دیگر به موضوع پیامبر اسلام بازمی‌گردد و جزئیاتی درباره زندگی او، از جمله غزوات (یورش‌های او علیه کافران)، روابطش با پادشاهان خارجی و پوشاک او را دربرمی‌گیرد. قسمت پایانی نیز طیفی از موضوعات گوناگون را شامل می‌شود، از جمله دانش، دیوان‌سالاری، معجزات و حق خلافت. در نگاه اول این مجموعه پراکنده به نظر می‌رسد، اما هدف تاریخ‌نگار پیشامدرن نه ثبت دقیق وقایع، بلکه سودرسانی به مخاطب و خود بود (Ertoğrul, 2009:197; Chamberlain, 1994:141).

این هدف می‌توانست با گنجاندن اطلاعات عملی و مفید محقق شود؛ اطلاعاتی مانند حدیث که شامل بسیاری از اصولی است که باید زندگی یک مسلمان را هدایت کند، داستان‌های پیامبر که به عنوان الگویی برای هر مسلمان قابل پیروی است و همچنین روایات گذشته که از آن‌ها می‌توان درس‌های اخلاقی آموخت. محقق شود. علاوه بر هدف اخلاقی، بسیاری از تاریخ‌نگاران با انگیزه‌های دنیوی‌تر، به ویژه ترویج یک دودمان خاص، کار می‌کردند. درباره‌ها معمولاً از تاریخ‌نگاری حمایت مالی می‌کردند، بنابراین تعجبی ندارد که بسیاری از آثار تاریخی اسلامی با غرض‌ورزی و تبلیغ دودمانی رنگ‌آمیزی شده باشند. با این حال، این ترکیب از اخلاق‌گرایی و تبلیغ، آن‌چنان که در ابتدا به نظر می‌رسد، تناقض‌آمیز نبود. برای مثال، با ارائه اعمال آرمانی یک فرمانروا، تاریخ‌نگار امیدوار بود تا درس اخلاقی درباره طبیعت حکومت و پادشاهی به مخاطب ارائه دهد؛ درسی که ممکن بود اختلاف بین آرمان و واقعیت پادشاهی را نیز آشکار کند. با توجه به پیچیدگی وظیفه تاریخ‌نگار پیشامدرن، تنوع موضوعاتی که پوشش داده شده است، جای تعجب ندارد. مورخ پیشین، راوندی، حتی در کتاب خود «*راحة الصدور*» بخش‌هایی درباره شکار و شطرنج نیز آورده بود، به این امید که حامی سلجوقی خود، غیاث‌الدین کیخسرو اول، را خشنود سازد (Meisami, 1992:89). پس در مقایسه، ترکیب موضوعات قاضی احمد محافظه‌کارانه است. او هدف خود را برای بهره‌مند کردن مخاطبانش در مقدمه اثرش به روشنی بیان می‌کند، جایی که بیست دلیل برای مفید بودن تاریخ ذکر می‌کند (نیغده‌ای، برگ ۵-۷الف). در میان این دلایل، او می‌گوید که مطالعه تاریخ باعث آشنایی با «اعمال نیک کسانی که پیش از ما آمده‌اند» می‌شود و این موضوع انسان را متوجه می‌کند که مدت زمانی محدود به زندگی خودش و هر سلسله‌ای از شاهان و فرمانروایان اختصاص یافته است. در کل، همان‌طور که قاضی احمد با نقل قول از قرآن (سوره یوسف، آیه ۱۱) می‌گوید، «در قصه‌های آن‌ها عبرتی است» «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ» (صفحه ۶ب). بنابراین هدف کتاب *الشفیق* آشکارا تا حدی اخلاقی است. پس از تأیید

این موضوع، اکنون به بررسی جنبه‌های سیاسی تر اثر می‌پردازیم، یعنی نحوه برخورد قاضی احمد با تاریخ معاصر روم تحت فرمانروایی سلجوقیان و مغولانی که اجدادش در خدمت آن‌ها بوده‌اند.

۴. بررسی دیدگاه قاضی احمد نیغده‌ای درباره سلجوقیان بزرگ و سلجوقیان روم

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، به نظر می‌رسد *الولد الشقیق* به سلطان ایلخانی ابوسعید تقدیم شده باشد، به طور کلی، آثار به حامی‌ای تقدیم می‌شدند که نویسنده را پاداش دهد و بنابراین، در حالی که ممکن بود شامل تذکرات یا تشویق‌های ظریف مطابق هدف اخلاقی نویسنده باشد، معمولاً ستایش فراوانی از حامی و نیاکان او، به‌ویژه اگر حامی حاکم بود، ارائه می‌دادند. با این حال، تقدیم *الولد الشقیق*^۱ به ابوسعید از جهات مختلفی گیج‌کننده است. در زمان حکومت او، ایلخانان کنترل مستقیم مؤثری بر آناتولی نداشتند، همان‌طور که شورش‌های فرمانداران مغول مانند تیمورتاش نشان می‌دهد؛ بلکه نفوذ محدود ایلخانی که در آناتولی وجود داشت، از طریق فرمانده اراتنا مستقر در قیصریه اعمال می‌شد که قاضی احمد از او نامی نمی‌برد. همچنین روشن نیست که نویسنده چرا انتظار داشت حاکم امپراتوری ایلخانی به حواشی مکرر او که رویدادهای دیگر را به نیغده مرتبط می‌کرد و ارجاعات متعدد او به خانواده و همکارانش علاقه‌مند باشد. مطالعه بخش تاریخی *الولد الشقیق* این شک و تردیدها را بیش‌تر تأیید می‌کند. در اثری که به یک حاکم مغول تقدیم شده، توجه شگفت‌انگیز کمی به مغول‌ها نشان داده شده است، تنها یک برگ از فصلی ۸۳ برگی که در آن، سلطان وقت ایلخانی - یعنی دریافت‌کننده اثر - تنها به طور بسیار گذرا یاد شده است (برگ ۱۳۸ الف تا ب). در مقابل، یازده برگ به سلجوقیان اختصاص یافته (برگ‌های ۱۴۱ الف تا ۱۵۲ الف) و در بخش‌های دیگر اثر نیز بارها به آنان اشاره شده است (برگ‌های ۹۴ الف، ۱۵۵ الف تا ب)، برخلاف مغولان که حضوری بسیار کم‌رنگ دارند. نویسنده بی‌تردید از این کمبود آگاه است و برای توجیه آن چنین استدلال می‌کند که نویسندگان عراق و خراسان پیش از او اعمال و رویدادهای مربوط به مغولان را در «مجلدات مغلّه» ثبت کرده‌اند و از این رو، نیازی نمی‌بیند که خود دوباره به نگارش آن‌ها بپردازد (برگ ۱۳۹ الف).

۱. اهدای اثر به فرمانروای مغول شاید از این جهت معنادار باشد که قره‌مانیان معمولاً به دشمنی با سلطه مغولان در روم شهرت داشتند. از سوی دیگر، ستایش قاضی احمد از سلطان مملوکی در این چارچوب به همان اندازه شگفت‌انگیز است، زیرا ممالیک از اواخر قرن هفتم/سیزدهم متحدان قره‌مانیان به‌شمار می‌رفتند (Irwin, 1986: 57,100).

با وجود آنکه در زمان‌نگارش اثر توسط قاضی احمد، دولت سلجوقی، حتی در شکل ضعیف و نمادین آن به‌عنوان یک تحت‌الحمايه مغولان، دیگر از میان رفته بود و نویسنده نیز به‌صراحت به مرگ واپسین سلطان آن، یعنی غیاث‌الدین مسعود که شخصیتی کم‌نام‌ونشان بود، اشاره کرده است (برگ ۱۵۱ ب)، با این حال بخش قابل‌توجهی از توجه خود را به همین دودمان معطوف می‌دارد. نخست، او به تفصیل درباره سلطنت عظیم سلجوقیان بزرگ سخن می‌گوید و به چگونگی قدرت‌گیری آنان پس از شکست دادن اربابان پیشین خود، یعنی غزنویان، می‌پردازد. قاضی احمد با جدیت می‌کوشد مشروعیت استیلای سلجوقیان بر قدرت را برجسته سازد. او توضیح می‌دهد که سلطان محمود غزنوی، سلجوقیان را از سرزمین اصلی‌شان در ماوراءالنهر به خراسان فراخواند تا در برابر دشمنانش از آنجا دفاع کنند. سلجوقیان از این دعوت سر باز زدند، اما محمود آنان را به‌زور به آنجا کوچاند. پس از کشمکش‌هایی با جانشین محمود، یعنی مسعود، سلجوقیان در نبرد دندانقان در سال ۴۳۱ هـ.ق/۱۰۴۰م، او را شکست دادند؛ چنان‌که قاضی احمد نیز آن را چنین روایت می‌کند:

سلطان مسعود در سال ۴۳۱ هـ.ق، جام مرگ را به دست سپاه سلجوقی نوشید، و واپسین سلطان از دودمان سبکتکین [یعنی غزنویان] در این تاریخ به پایان کار خود رسید. سرزمین‌هایی که دستخوش فتنه و پریشانی بودند، به دودمان سلجوقی واگذار گردیدند (برگ ۱۴۶ ب).

این که گفته شود مسعود آخرین فرمانروای غزنوی بوده یا در نبرد دندانقان کشته شده، نادرست است. در واقع، امپراتوری غزنوی، هرچند به شدت تضعیف شده و بیشتر در هند باقی‌مانده بود تا سرزمین اصلی‌اش افغانستان، سال‌ها پس از آن دوره نیز همچنان پابرجا بود. با این حال، قاضی احمد می‌خواهد مشروعیت سلطه سلجوقیان را برجسته کند: با از میان رفتن غزنویان، سلجوقیانی که خود غزنویان آن‌ها را به خراسان راه داده بودند، جایگاه شایسته خود را به‌عنوان جانشینان آنان به دست آوردند. اگر غزنویان هنوز وجود داشتند، توجیه این انتقال قدرت دشوارتر بود. به همین ترتیب، قاضی احمد یورش‌های نخستین سلجوقیان به سرزمین روم را پاسخی به توسعه‌طلبی امپراتوری بیزانس می‌داند. به گفته او، در سال ۴۶۳ هـ.ق/۱۰۷۱م، آلپ ارسلان ناگزیر شد به جنگ برخیزد، زیرا امپراتور بیزانس، رومانوس دیوجانوس، «تا مرز سرزمین اسلام پیش آمده بود، با این امید که جهان و آن دیار را به تصرف درآورد و دارالخلافه [بغداد] را نابود کند... و سرزمین عراق و خراسان را میان گروهی از پاتریارک‌ها و اسقف‌ها تقسیم نماید» (برگ ۱۴۲ ب).

گرچه رومانوس واقعاً به سمت شرق پیشروی کرد و در ۱۰۶۸م به حلب حمله کرد، اما

هدف او بیشتر دفع تهدید روبه‌رشد ترک‌ها با زور بود و این اقدام پس از شکست سیاست‌های پیشین بیزانس برای مذاکره صورت گرفت، نه فتح جهان یا مسیحی کردن عراق (برگ ۱۴۳ الف). تا اینجای کار، قاضی احمد صرفاً از شیوه رایج دیگر نویسندگان قرون میانه آناتولی درباره سلجوقیان پیروی می‌کند، اما دلبستگی و اشتیاق او نسبت به این دودمان چنان است که در ادعاهایش از همه نویسندگان دیگر فراتر می‌رود و شجره‌نامه‌ای کاملاً تازه و ساختگی برای سلجوقیان روم ابداع می‌کند. درحالی‌که همه نویسندگان دیگر، حکمرانان روم را پسرعموهای سلجوقیان بزرگ می‌دانند، قاضی احمد آنان را نوادگان مستقیم ایشان معرفی می‌کند. به گفته او، سلیمان شاه، نخستین سلطان روم، فرزند سلطان محمد و او نیز فرزند ملک‌شاه بوده است (برگ ۱۴۵ الف). بدین‌سان، قُتلمُش، که به‌اتفاق نظر همه منابع معتبر به‌عنوان نیای واقعی سلجوقیان روم شناخته می‌شود، به طور کامل از نسب‌نامه‌ای که قاضی احمد ارائه می‌دهد حذف شده است (نیغده‌ای، برگ ۱۴۷ الف).

در متن *الولد الشقیق*، روایت نادرستی از نسب‌نامه سلجوقیان به‌صورت مکرر بازتولید شده است (نیغده‌ای: برگ‌های ۱۴۷ ب، ۱۵۱ الف، ۱۵۵ ب) و از نظر زمانی و نسب‌شناسی کاملاً بی‌معنی و غیرقابل قبول است (Köymen, 1993:16-18). در آخرین مورد، طغرل سوم (درگذشته ۵۹۰ هـ ق/۱۱۹۴ م)، آخرین سلطان بزرگ سلجوقی، به‌عنوان پسرعموی قلیچ ارسلان دوم (از اولاد عم، اخوذ) ذکر شده است. بااین‌حال، پیوند دادن نسب مستقیم آلپ ارسلان و ملک‌شاه به قلیچ ارسلان، این شخصیت‌های بزرگ تاریخ سلجوقی را به سلطنت سلجوقیان روم مرتبط می‌کند، درحالی‌که به طور دقیق‌تر، ایشان باید بازماندگان سلطنت بزرگ سلجوقی باشند که توسط طغرل سوم بازتاب می‌یابند. باوجود آن که منابع هم‌عصر، از جمله گزارش‌های آقسرای (آقسرای، ۱۹۴۳: ۲۶-۲۷) و دیگر مورخان، برخی جزئیات مرگ قلیچ ارسلان اول را ثبت کرده‌اند، شواهد نشان می‌دهد که تمرکز اصلی قاضی احمد در *الولد الشقیق* بیش از ثبت دقیق وقایع تاریخی، بر مشروعیت و تثبیت جایگاه سلسله سلجوقیان روم بوده است. این امر از تحلیل متن او و نحوه ارائه رویدادها، به ویژه روایت مرگ قلیچ ارسلان اول، به‌خوبی مشخص می‌شود:

حکمرانی مبارک بستگان قلیچ ارسلان، سلجوقیان بزرگ، در ایالت ایران در حال افول بود و ضعف و سستی در امورشان پدید آمد، به‌گونه‌ای که مردم آن‌ها دیگر تحمل بار حکومتشان را نداشتند. خلیفه عالم از اقامتگاه خلافت در بغداد برای قلیچ ارسلان ردای عزت، پرچم، طبل و نامه تفویض سلطنت روم را فرستاد... (برگ ۱۴۶ ب).

درست است که قلیچ ارسلان در نبردی در کنار رود خابور کشته شد و بسیاری از امیرانش

نیز با او دشمنی داشتند. باین حال، نکته اصلی این بخش آن است که در واقع، سلجوقیان روم به عنوان وارثان مشروع تمام امپراتوری سلجوقی معرفی می‌شوند (آقسرائی، ۱۹۴۳: ۲۹-۲۷). در این زمینه، قاضی احمد از هم‌عصر نزدیک خود، آقسرائی، پیروی می‌کند (که این بخش برگرفته از نوشته‌های اوست)، کسی که او نیز بر به رسمیت شناخته شدن سلجوقیان روم از سوی خلیفه و ملک‌شاه تأکید دارد (Melville, 2004: 22-23). باین حال، آقسرائی تا آن اندازه که قاضی احمد پیش رفته است، پا را فراتر نمی‌گذارد و برای سلجوقیان روم نسبی ساختگی قائل نمی‌شود. در پایان بخش تاریخی *الولد الشقیق*، قاضی احمد بار دیگر به این موضوع مشروعیت سلجوقیان بازمی‌گردد، هرچند که این مطلب به طور کامل خارج از هر گونه ترتیب زمانی قرار دارد - و یادآور می‌شود که در پی کشته شدن طغرل سوم، سلطنت سلجوقیان بزرگ به پایان رسید و پرچم‌های آن به سلطنت روم منتقل شد (نیغده‌ای، برگ ۱۵۵ ب). جای دادن این عبارت در چنین موضع برجسته‌ای، بار دیگر بر مشروعیت حکومت سلجوقیان تأکید می‌ورزد. شکی نیست که قاضی احمد می‌خواست سلطنت سلجوقی روم را نه تنها به عنوان جانشین مشروع سلجوقیان بزرگ، بلکه به عنوان خود دولت مشروع سلجوقی معرفی کند. در یکی از بخش‌ها، حتی قلیچ ارسلان دوم در شمار *مُجَدِّدَانِ* اسلام قرار می‌گیرد، «نوآوران دین اسلام» که هر قرن ظاهر می‌شوند و عمدتاً به صورت محدثان مشهور یا چهره‌های بزرگ دینی مانند غزالی^۱ پدیدار می‌گردند (برگ ۹۶ الف، ۱۱۶۸ الف، ۱۱۶۹ الف، ۲۹۷ ب). به پرسش این که چرا قاضی احمد تا این اندازه به سلطنت روم دلبسته بود، در ادامه بازخواهیم گشت؛ اما پیش از آن، بررسی خواهیم کرد که او چگونه به مسئله سلجوقیان تحت‌الحمایه در دوران مغول پرداخته است.

۵. تصویر سلطنت سلجوقی تحت سلطه مغول از منظر احمد نیغده‌ای

با وجود اختصار بحث قاضی احمد درباره مغولان، دست کم او نسبت به آنان مؤدبانه برخورد می‌کند، ایشان را به خاطر گرویدن به اسلام ستایش می‌کند (برگ ۱۳۹ ب) و به آرامشی که در دوران حکمرانی گیخاتو در روم برقرار بود، اشاره می‌نماید (برگ ۱۳۹ الف). او از نبرد کوسه داغ، جایی که جد بزرگش در آن کشته شد، یاد می‌کند و آن را چنین توصیف می‌کند: «جایی که سپاهیان با زخم‌های مرگبار نابود شدند و سراسر سرزمین چنان وانهاده شد که تنها بانگ زاغان، نماد مرگ و ویرانی بر آن طنین می‌انداخت» و می‌افزاید که «مردم روم همواره این

۱. هر چند غزالی برای اولین بار در متون اندرزننامه‌ای کلمه *ظل‌الله* را در کتاب *نصیحة الملوک* استفاده می‌کند، همچنین، او با استفاده از حدیث *ظل‌الله* در پیوند با فره ایزدی نسبتی از مشروعیت بخشی سلاطین وقت را تولید کرده است (دلیر، ۱۴۰۰: ۱۰۸).

تاریخ را سال بایجو می‌نامند، بایجو همان فرمانده مغولی است که سلجوقیان را شکست داد (برگ ۱۴۸ب). یک نمونه بارز از گرایش احمد به چشم‌پوشی از واقعیت ناخوشایند سلطه مغولان، نحوه بیان نقش پدربزرگش در دوره تحت‌الحمایگی است. هنگام ثبت مرگ جمال‌الدین ختنی، او به سادگی می‌نویسد که بر اساس وصیت غیاث‌الدین کیخسرو دوم (درگذشته ۶۹۴ هـ/۱۲۴۶م)، جمال‌الدین در خدمت دو پسر او، عزالدین و رکن‌الدین، به‌عنوان اتابک و وزیر بود و روم را بین آن‌ها تقسیم کرد (آقسرائی: ۱۹۴۳: ۳۷).

امیران این تقسیم‌بندی را نپذیرفتند و دو طرف در کاروانسرای علاء‌الدین کیقباد در جاده قونیه به هم برخوردند، جایی که جمال‌الدین کشته شد. رکن‌الدین بسیار قدر دان او بود، چون جمال‌الدین در خدمت او جان سپرد و او را نزدیک سلطان به خاک سپرد (نیغده‌ای، برگ ۱۴۹الف). در واقع، ابن بی‌بی، نسبت به قاضی احمد، اطلاعات بیشتری درباره زندگی جمال‌الدین ارائه می‌دهد. جالب آنکه ابن بی‌بی همچنان بر پیوند این خانواده با آسیای مرکزی تأکید دارد و جمال‌الدین را از بزرگان پیشوایان دینی ترکستان توصیف می‌کند. او همچنین گزارش می‌دهد که جمال‌الدین عضوی از هیأتی بود که به رهبری رکن‌الدین به دربار خان مغول اعزام شد، این هیأت زمانی شکل گرفت که امرای تصمیم گرفتند تا فرمان غیاث‌الدین کیخسرو دوم مبنی بر جانشینی پسر کوچک‌ترش، علاء‌الدین، را نادیده بگیرند (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۵۶۴). همچنین، جمال‌الدین علاوه بر قضاوت قونیه که قبلاً داشت، به‌عنوان قاضی‌القضات تمام روم منصوب و مفتخر شد. به نظر می‌رسد از این زمان به بعد، قدرت واقعی را در دست گرفت (همان، ۵۸۹) و مسئولیت تلاش برای ترتیب‌دادن یک مصالحه با جلال‌الدین قره طای، یکی از حامیان عزالدین را بر عهده داشت، به‌گونه‌ای که سلطنت بین سه پسر غیاث‌الدین - عزالدین، رکن‌الدین و علاء‌الدین - تقسیم شود. باین‌حال، در آوریل ۶۴۶ هـ/۱۲۴۸م، خان گیوک درگذشت و همراهان نظامی که برای همراهی جمال‌الدین فرستاده شده بودند، ناپدید شدند؛ اقدامی که بدون شک باعث تسریع در آغاز کشمکش اجتناب‌ناپذیر بر سر قدرت در قلب امپراتوری شد. بدین ترتیب، حامیان رکن‌الدین، بدون پشتیبانی مغول (که انتظار می‌رفت)، در موقعیت منزوی قرار گرفتند و نتیجه طبیعی این وضعیت، شروع درگیری‌ها و خصومت‌ها بود. دو طرف در نزدیکی آقسرای با هم برخورد کردند و جمال‌الدین در جریان درگیری میان طرفداران رکن‌الدین و عزالدین کشته شد. بر اساس روایت ابن بی‌بی، رکن‌الدین و جمال‌الدین روی تپه‌ای پناه گرفته بودند که مورد حمله فخرالدین ارسلان دوغمش، یکی از امیران اصلی عزالدین، قرار گرفتند. هنگام تلاش برای مقابله با او، جمال‌الدین کشته شد (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۵۹۲).

قاضی احمد گزارش می‌دهد که او از تیر یک مهاجم پنهان کشته شده است (احمد، برگ ۱۴۹ب) نقش جمال‌الدین ختنی در قیومیت و نقش جمال‌الدین ختنی در دوره تحت‌الحمایگی شبیه به نقش بیشتر امیران بود. سلاطین در این زمان کودک بودند یا دست‌کم بسیار جوان، اما سن دقیق آن‌ها در منابع مشخص نشده است. امیران که حداقل به طور ضمنی به تأیید مغولان برای اعمال خود متکی بودند، حتی قوی‌ترین سوگندها را نیز، اگر به سلطان داده شده بود، می‌شکستند (ابن بی‌بی، ۱۹۵۷: ۵۹۱).

در روایت ابن بی‌بی، جمال‌الدین ختنی چهره‌ای بسیار متفاوت از آنچه احمد نیغده‌ای ارائه می‌دهد، دارد. برخلاف خواسته غیاث‌الدین که پسر کوچک‌ترش جانشین او شود، جمال‌الدین عملاً با این تصمیم مخالفت می‌کند. جالب این است که قاضی احمد در این بخش هیچ اشاره‌ای به علاء‌الدین ندارد؛ این سکوت ممکن است نشان دهد که جمال‌الدین بیشتر نگران حفظ منافع شخصی خود بوده است تا حمایت از جانشینی مشروع. احتمال دارد او در جریان حمایت از رکن‌الدین کشته شده باشد، اما رفتار او در منابع نشان می‌دهد که انگیزه‌هایش بیشتر مربوط به محافظت از موقعیت و قدرت خود در برابر قرطای و عزالدین بوده است، نه دفاع از سلطان مشروع. به همین دلیل، قاضی احمد از ذکر قرطای صرف‌نظر می‌کند و مسئولیت نبرد را به شخصیتی نسبتاً کم‌اهمیت اما واقعاً مؤثر، یوتاش، نسبت می‌دهد؛ کسی که ابن بی‌بی تنها مختصراً از او نام برده است (همان، ۵۹۶؛ آقسرای، ۱۹۴۳: ۳۷). بنابراین، درحالی‌که دوره تحت‌الحمایگی سلجوقیان عملاً توسط امیران بزرگ و قدرتمندی مانند شمس‌الدین اصفهانی، خود قرطای، یا مشهورترین آن‌ها، معین‌الدین پروانه، اداره می‌شد، اثر قاضی احمد تنها یادمانی در تاریخ‌نگاری فارسی آناتولی است که کاملاً این واقعیت را بازتاب نمی‌دهد. تنها شخصیتی که ذکر شده، جمال‌الدین ختنی، پدر بزرگ نویسنده است. قاضی احمد درباره گنجاندن داستان مرگ جمال‌الدین در *الولد الشفیق* نیز توضیح می‌دهد.

خواننده باید بداند که ذکر قاضی ختنی از ضروریات تکمیل تاریخ آخرین سلاطین سلجوقی است و بدون آن، روایت ناقص خواهد ماند (برگ ۱۴۹ب). این برداشت با شواهد تاریخی موجود همخوانی کامل ندارد، به‌ویژه اگر در نظر گرفته شود که نویسنده از اشاره به چهره‌های بسیار مهم‌تری که در عمل اداره حکومت را بر عهده داشتند، چشم‌پوشی می‌کند. نبرد با شکست رکن‌الدین پایان یافت، هرچند این نتیجه در *الولد الشفیق* به روشنی بازتاب نیافته است؛ چراکه قاضی احمد بی‌درنگ از بحث درباره مرگ پدر بزرگش به گزارش به سلطنت رسیدن رکن‌الدین به‌عنوان تنها سلطان در سال ۶۵۶ هـ ق/ ۱۲۵۷ م می‌پردازد (برگ ۱۵۰ الف).

قاضی احمد در اشاره به یورش سلطان مملوکی بیبرس، به روم در سال ۶۷۶ هـ ق/۱۲۷۷ م، سپس جانشینان بیبرس را فهرست می‌کند و سرانجام به سلطان مملوک وقت، الناصر محمد، می‌رسد و از او ستایش می‌کند. او دو دلیل برای علاقه‌اش به الناصر محمد می‌آورد. نخست آن که وی با ابوسعید صلح کرد که از او با عنوان «اعلیٰ حضرت، جهان‌پناه، سلطان آفاق، ملک عرب و عجم» یاد می‌شود، ولی نامش به صراحت ذکر نمی‌شود. قاضی احمد صلح میان الناصر محمد و ابوسعید را ستوده و آن را اقدامی در راستای حفظ جان مسلمانان و اتحاد شام و روم دانسته است. او این کار را برای از میان برداشتن دشمنی میان آن دو، حفظ جان‌ها و در راستای منافع مسلمانان انجام داد (اصلاح ذات‌البین و حقن دماء و رعایت مصالح اهل اسلام) (برگ ۱۵۱ الف). درست است که الناصر محمد با ابوسعید صلح کرد، اما این صلح نتیجه هیچ پیروزی بزرگی از سوی مغولان نبود، بلکه نشان‌دهنده ضعف روزافزون آنان بود. از این رو شگفت‌آور است که قاضی احمد چنین توجهی به الناصر محمد معطوف می‌کند؛ همان فرمانروایی که در دوران او رؤیاهای گسترش طلبانه مغولان به پایان رسیده بود، به ویژه آنکه نویسنده در این بخش خود را «از صدقه‌خواران جانب حضرت اعلیٰ» می‌خواند و بدین سان امید خود را به جلب عنایت او نشان می‌دهد، حتی اگر هنوز از آن بهره‌مند نشده باشد (برگ ۱۵۶ الف) این توجه را، با این حال، باید نه در چارچوب رابطه‌ای شخصی، بلکه در بستر تحولات سیاسی معاصر تألیف *الولد الشفیق* فهم کرد (Cahen, 1968:300).

یکی از نمودهای این تحولات، تغییر سیاست ممالیک در قبال ایلخانان در دهه‌های پایانی سده هشتم هجری است؛ تغییری که به روشنی در سرکوب شورش تیمورتاش، حاکم مغولی روم، در سال ۷۲۷ هـ ق/۱۳۲۶ م آشکار شد. برخلاف موارد پیشین که ممالیک به شورشیان ضد اقتدار ایلخانی پناه می‌دادند، در این مقطع الناصر محمد حفظ روابط با ایلخانان را در اولویت قرار داد و در نتیجه، تیمورتاش در سال ۷۲۸ هـ ق/۱۳۲۷ م به فرمان او اعدام شد؛ رخدادی که اندکی پیش از تألیف *الولد الشفیق* روی داد (کاهن، ۱۳۸۸: ۳۰۲). بر اساس مطالعات ملویل، در دوران فرمانروایی ابوسعید، بخش عمده‌ای از رقابت میان مغولان و ممالیک بر سر کنترل مکه و مدینه و نیز حقوق دو حکومت در ارتباط با حج متمرکز بود و شخصیت مغولی از طریق شکوه و هزینه‌گزار کاروان‌هایی که از سرزمین‌های ایلخانی اعزام می‌شد، ابراز می‌گردید. با این همه، در زمانی که قاضی احمد می‌نوشت، ممالیک بی‌تردید بر ادعاهای مغولان در خصوص حج پیروز شده و آن‌ها را از میدان به در کرده بودند (Melville, 1992:209). همچنین ملویل با اشاره به همان سالی که *الولد الشفیق* تألیف شده است، نقل می‌کند که «به نظر می‌رسد ابوسعید ایلخان به طور ضمنی بر برتری الناصر محمد در حجاز رضایت داده

باشد، زیرا گفته می‌شود از سلطان خواسته است ترتیب قتل یکی از رقبای چنگیزی خود را در جریان حج سال ۷۳۳هـ.ق بدهد» (ibid, 210).

حاکم بعدی که قاضی احمد از او یاد می‌کند، ازبک خان، فرمانروای اردوی زرین است؛ دولتی که دشمن سنتی مغولان ایران به شمار می‌رفت. قاضی احمد ازبک خان را شخصیتی دیندار و نیک کردار توصیف می‌کند. او تصریح می‌کند که به این دلیل به ازبک خان در کتاب خود اشاره کرده است که شنیده بود ازبک خان با ابوسعید روابط دوستانه برقرار کرده است (با سلطان اسلام، ملک ما، محبت مؤکد گردانید) (برگ ۱۶۱ الف). قاضی احمد می‌افزاید که هدفش از ذکر این موضوع آن بوده است که فضایل ابوسعید در مقایسه با دیگر فرمانروایان آشکار شود (برگ ۱۶۱ ب)، اظهارنظر بار دیگر شگفت‌آور می‌نماید، زیرا نیروهای ازبک خان در جریان منازعه مستمر میان اردوی زرین و دولت ایلخانی، بخش‌هایی از ایران را اشغال کرده بودند و روابط میان دو دولت همچنان خصمانه باقی‌مانده بود. درست است که برخی منابع به تلاش‌هایی از سوی ابوسعید برای برقراری صلح با اردوی زرین اشاره کرده‌اند، نه برعکس، آن‌گونه که قاضی احمد القا می‌کند (Kamalov, 2003:94).

اگر چنین تلاش‌هایی برای برقراری صلح صورت گرفته باشد، این تلاش‌ها موفقیت‌آمیز نبود؛ هرچند به نظر می‌رسد در حدود سال‌های ۷۲۵ هـ.ق/۱۳۲۴-۱۳۲۵م تا زمان مرگ ابوسعید، وقفه‌ای موقت در درگیری‌ها میان دو طرف ایجاد شده باشد. با این حال، خود مرگ ایلخان نیز ممکن است ناشی از مسموم شدن او به دست همسرش بوده باشد؛ همسری که گفته می‌شود با اردوی زرین هم‌پیمان بوده است (ابن بطوطه، ۱۴۱۲: ۴۲۴؛ Melville, 1999:45; Spuler, 1978:132). تصور اینکه قاضی احمد انتظار داشته باشد ابوسعید از ستایش دشمنان سنتی ایلخانان تحت تأثیر قرار گیرد، دشوار است. در این زمینه جالب است که تاریخ آل سلجوق نیز به ستایش الناصر محمد پرداخته است (تاریخ آل سلجوق در آناتولی، ۱۳۷۷: ۱۳۳) که ملویل پیشنهاد می‌کند این ستایش ممکن است بازتاب قدرت نفوذ ممالیک پس از فروپاشی ایلخانان باشد. هرچند این نکته از موضوع اصلی یعنی تحلیل قاضی احمد فاصله دارد، اما می‌تواند نشان‌دهنده اهمیت روابط سیاسی ممالیک و ایلخانان در همان دوره باشد (Melville, 2004:28). از آنجاکه هدف قاضی احمد بیشتر تحلیل وضعیت سیاسی و تاریخی وقایع آناتولی بوده است، نه خطاب مستقیم به ابوسعید ایلخان، ارجاعات او به فرمانروایان ممالیک و اردوی زرین را نمی‌توان به عنوان مخاطب مستقیم ابوسعید در نظر گرفت. نفوذ سلطان الناصر محمد در آناتولی در این دوره واقعیت بیشتری داشت نسبت به نفوذ ابوسعید، چرا که اقتدار مغولان با شورش تیمورتاش تضعیف شده بود

(Melville, 2004:45; Spuler, 1978:132).

از سوی دیگر، منابع تاریخی مستقل نشان می‌دهند که روابط میان اردوی زرین و ممالیک در سده‌های ۷-۹هـ.ق/۱۳-۱۵م شامل تماس‌های دیپلماتیک، تعاملات سیاسی و مصالحه‌های راهبردی بوده است (بناکتی ۱۳۴۸: ۲۱۲-۲۱۴؛ النویری، ۱۹۹۰: ۲۶۵-۲۷۰؛ ابن شداد، ۱۹۶۱: ۴۴۷)، این منابع گزارش می‌دهند که تعامل میان این دو قدرت فراتر از همکاری موقت بود و در مواردی علیه دشمن مشترک، یعنی ایلخانان، هماهنگی داشتند. بنابراین، تحلیل قاضی احمد درباره فرمانروایان ممالیک و اردوی زرین باید در چارچوب تحولات واقعی تاریخی و روابط سیاسی آن دوره درک شود، نه به عنوان خطاب مستقیم به یک فرمانروای خاص یا برداشت‌های نامستند (Melville, 2004:47).

نتیجه

الولد الشفیق اثری پیچیده و مهم در حوزه تاریخ‌نگاری آناتولی به زبان فارسی است که ویژگی‌های خاص این حوزه و پیوند آن با سنت‌های تاریخ‌نگاری سلجوقی و سلجوقیان روم را به خوبی نشان می‌دهد. قاضی احمد، نویسنده اثر، با بهره‌گیری از فارسی غیرمعمول و نامأنوس، تلاش کرده است نقش حکومت مغول را در تاریخ آناتولی کم‌اهمیت جلوه دهد و در عوض مشروعیت سلسله سلجوقی منقرض شده را بارها تأکید کند، امری که هم می‌تواند ریشه در پیوندهای خانوادگی او با این سلسله داشته باشد و هم بخشی از سنت تاریخ‌نگاری آناتولی است که ویژگی‌اش تمرکز بر تاریخ محلی، وفاداری به گذشته و حفظ نام و یاد نهادهای محلی و سلسله‌های پیشین است. این اثر برای مخاطب محلی نیغده نوشته شده است، جایی که نویسنده حس تعلق عمیق به زادگاه و محل دفن پدرش را نشان می‌دهد. مخاطبان محلی عمدتاً شامل خوانین، مالکان زمین و نخبگان شهری بودند که از دوره سلجوقیان در منطقه حضور داشتند و به دلیل تهدیدهای احتمالی از سوی قره‌مانیان، ممکن بود، علاقه‌مند به یادآوری مشروعیت پیشینیان خود باشند. نویسنده ظاهراً تمایلی به تقدیم اثر به ایلخانان نداشته و اثر را به حکومتی دور که حداقل دشمن قره‌مانی‌ها نباشد، تقدیم کرده است؛ احتمالاً این انتخاب، محافظه‌کاری ادبی و حفظ اعتبار محلی را نشان می‌دهد. با وجود آن، نمی‌توان احتمال خواننده شدن اثر توسط نمایندگان ایلخانی در آناتولی، مانند سونغور آغا، حاکم نیغده، یا مافوق او ارطنا و شیخ حسن بزرگ را کاملاً رد کرد، اگرچه شواهد متنی از آن موجود نیست. وفاداری‌های چندگانه و متناقض در سراسر اثر دیده می‌شود: تمجید از دشمنان سنتی ایلخانان، همدلی با دولت سلجوقی نابود شده توسط مغول‌ها، و اشاره‌های مکرر به «نیغده‌ای که خدا

حفظ کرده» که حس هویت و تعلق محلی را تقویت می‌کند. در پایان، قاضی احمد دوباره مشروعیت سلجوقیان را تأکید می‌کند و به زادگاه و محل دفن پدرش، نیغده، اشاره می‌کند که نمادی از وفاداری به گذشته و ریشه‌های شخصی و اجتماعی خود است. باتوجه‌به تمام شواهد، به نظر می‌رسد، *الولد الشقیق* نه به‌منظور تحسین مستقیم ایلخانان، بلکه برای مخاطب محلی نیغده نوشته شده و بیانگر نگرانی‌های سیاسی و اجتماعی آن منطقه در مواجهه با تهدیدهای قره‌مانیان و تغییرات قدرت در آناتولی است.

فهرست منابع و مطالعات

- ابن بطوطه، ابو عبدالله محمد بن عبدالله الطنجی. (۱۴۱۲هـ ق/۱۹۹۲م). *رحلة ابن بطوطه*. به تصحیح کرم البستانی. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن بی‌بی، الحسین بن محمد بن علی الجعفری الرغدی. (۱۹۵۷). *الاورامر العلائیه فی الامور العلائیه*. ج ۱. به تصحیح و اهتمام نجاتی لوغال و عدنان صادق ارزی. آنکارا: چاپخانه انجمن تاریخ ترک.
- ابن شداد، بهاء‌الدین یوسف بن رافع. (۱۹۶۱). *سیره الظاهر بیبرس*، قاهره: هیئته المصریه العامه للکتاب.
- ارطغرل، علی. (۱۳۸۵). *منبع‌شناسی توصیفی تاریخ سلجوقیان آناتولی*، ترجمه نصرالله صالحی، ماهنامه *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، پیاپی ۱۰۳، فروردین و اردیبهشت، ص. ۴۰.
- استرآبادی، عزیز بن اردشیر. (۱۳۹۴). *بزم و رزم*. به تصحیح توفیق هاشم‌پور. سبحانی و هوشنگ ساعدلو. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- آقسرای، محمود بن محمد. (۱۹۴۳ م.). *مسامره الأخبار و مسایره الأخبار*. به سعی و تصحیح و حواشی عثمان توران. آنکارا: چاپخانه انجمن تاریخ ترک.
- بناکتی، ابوسلیمان داود بن ابی‌الفضل. (۱۳۴۸). *روضه اولی‌الآلباب فی تواریخ الأكابر و الأنساب*. به کوشش جعفر شعار، تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸.
- تاریخ آل سلجوق در آناتولی. (۱۳۷۷). به کوشش نادر جلالی. تهران.
- دلیر، نیره. (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی تاریخی «قدسیت سلطان» و مفهوم «ظل‌الله» بر اساس منابع تاریخ‌نگاری دوره ایلخانی*. *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۳۱(۲۸)، ۱۰۱-۱۱۹.
- [DOI: 10.22051/hph.2022.39400.1597](https://doi.org/10.22051/hph.2022.39400.1597)
- دین‌پرست، ولی. (۱۳۸۹). *تأثیر تاریخ‌نگاری ایرانی دوره‌ی ایلخانان و تیموریان بر تاریخ‌نگاری عثمانی*. *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۲۰(۶)، ۲۷-۴۸. [DOI: 10.22051/hph.2014.840](https://doi.org/10.22051/hph.2014.840)
- العنوی. (بی‌تا). *أنیس القلوب*. استانبول: کتابخانه سلیمانیه، نسخه خطی آیا صوفیا ۲۹۸۴.
- کاهن، کلود. (۱۳۸۸). *تاریخ‌نگاری دوره سلجوقی، در تاریخ‌نگاری در ایران*. ترجمه و تألیف یعقوب آژند. تهران: نشر گستره.
- کنوش، فضلی. (۱۳۹۵). *مرجع‌شناسی تاریخ سلجوقیان*، ترجمه حسن حضرتی و آسیه رحمانی‌نژاد،

تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.

ربانی، زهرا (۱۳۹۱). فرهنگ ایرانی در قلمرو سلجوقیان آناتولی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
محمدی، نسرین؛ حسینی، آسیه. (۱۴۰۲). تحول تصویر مغول‌ها در تاریخ‌نگاری عثمانی؛ از دشمنان
ویرانگر تا مشروعیت‌بخشان سیاسی. تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، ۳۳(۳۲)، ۲۵۹-۲۸۳.

[DOI: 10.22051/hph.2025.48390.1754](https://doi.org/10.22051/hph.2025.48390.1754)

میثمی، جولیا اسکات. (۱۳۹۱). تاریخ‌نگاری فارسی تا پایان قرن دوازدهم. ترجمه محمد دهقانی. تهران:
نشر ماهی.

النویری، شهاب‌الدین احمد بن عبدالوهاب. (۱۹۹۰). نهاية الأرب فی فنون الأدب. ج. ۳۰، قاهره:
دارالکتب المصریة.

نیغده‌ای، احمد. الولد الشقیق. کتابخانه سلیمانیه، استانبول، نسخه خطی فاتح ۴۵۱۸.

- Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History*, c. 1071–1330. London: Sidgwick & Jackson.
- Chamberlain, M. (1994). *Knowledge and Social Practice in Mediaeval Damascus, 1190–1350*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ertuğrul, A. (2011). "El-Veledü's-Şefik: Anadolu Selçukluları'nın Son Dönemlerine Ait Değerli Bir Kaynak." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 11 (2): 101–116.
- Ertuğrul, A. (2009). "Anadolu Selçukluları devrinde tartışılmalı bir kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik'ı." Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertuğrul, A. (2012). "İmam Ebü Hamid el-Gazzâlî'nin Anadolu'daki Torunları," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 2: 667–688.
- Irwin, R. (1986). *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate, 1250–1382*. London: Croom Helm.
- Kamalov, I. (2003). *Moğolların Kafkasya Politikası*. Istanbul: IQ Kültür Sanat.
- Kafadar, C. (2010). *İki Cihan Arasında: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Translated by Ceren Çıkmaz. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'ini'd-Din Süleyman*. Ankara.
- Köprülü, M. Fuad. (1943a). "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları." *Belleten* 7: 379–458.
- Köprülü, M. Fuad. (1943b). "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları: Anīs al-Qulūb." *Belleten* 7: 459–522.
- Köprülü, M. Fuad. (1992). *The Seljuks of Anatolia: Their History and Culture According to Local Sources*. Edited and translated by Gary Leiser. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Köymen, M. A. (1993). "Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: El-Veledü'l-Şefik." *Belgeler* 19: 1–22.
- Lazard, G. (1993). *The Origins of Literary Persian*. Bethesda, MD: Iranbooks.
- Meisami, J.S. (1992). "Ravandi's *Rahat al-Sudur: History or Hybrid?*" *Edebiyât* 5: 181–215.
- Melville, Ch. (1992). "The Year of the Elephant': *Mamluk–Mongol Rivalry in the Hejaz in the Reign of Abū Sa'īd (1317–1335)*." *Studia Iranica* 21 (2): 197–214.
- Melville, Ch. (2001). "From Adam to Abaqa: *Qadi Baydawi's Rearrangement of History*." *Studia Iranica* 30 (1): 77.
- Melville, Ch. (2004). "The Early Persian Historiography of Anatolia." In *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East*, edited by Jürgen Pfeiffer, Sholeh A. Quinn, and Ernest Tucker. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Peacock, A. C. S. (2004). "Aḥmad of Niğde's *al-Walad al-Shafīq and the Seljuk Past*." *Anatolian Studies* 54: 95–107.
- Peacock, A. C. S. (2011). "Seljuq Legitimacy in Islamic History." In *The Seljuqs: History*,

- Politics and Culture, edited by Christian Lange and Songül Mecit, 79–95. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Peacock, A. C. S., and Sara Nur Yıldız. (2013), eds. *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*. London and New York: I.B. Tauris.
- Shikārī. (1946). *Karamanogulları Tarihi*. Konya: [n.p.]
- Tekindağ, M. Cüneyt. (1947). *Karaman Beyliği: 13–15inci Asırda Cenubî Anadolu Tarihine Ait Tetkik*. Unpublished dissertation, Istanbul University.
- Turan, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. 7th ed. Istanbul: Ötüken.
- Woods, John E. (2006). *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Woods, John E. (1999), *the Aqquyunlu. Clan, Confederation, Empire*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Witteck, P. (1995). 'Nigde' in *The Encyclopedia of Islam*, VIII: 14-19.
- Yıldırım, Rıza, (2001) *Dervishes in Early Ottoman Society and Politics: a Study of Vilayetnames as a Source for History*, University of Bilkent. Ankara.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی